

ΑΣΤΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ: ΝΕΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ, ΠΑΛΑΙΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΚΑΙ ΝΕΟΙ ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΑΣΤΙΚΗΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ¹

Γιώργος Κανδύλης*

1. Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας 2005. Επιβλέπων: Θωμάς Μαλούτας.

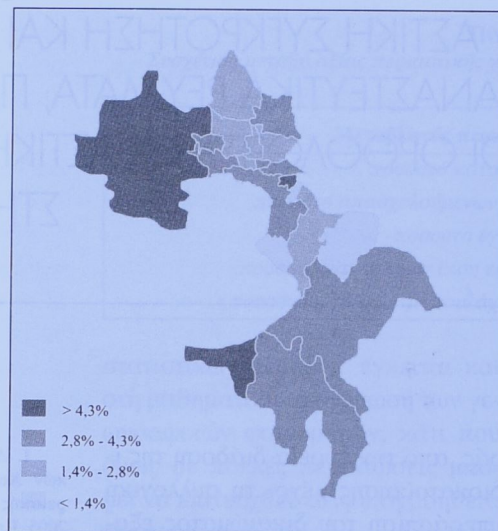
Σε ένα περιβάλλον περιορισμένης ρύθμισης της οργάνωσης και της λειτουργίας του αστικού χώρου, τα παλαιότερα εισερχόμενα μεταναστευτικά ρεύματα διαδραμάτισαν κεντρικό ρόλο στην ιστορική συγκρότηση της ελληνικής πόλης. Οι εκάστοτε νέοι κάτοικοι συμμετείχαν στις διαδικασίες παραγωγής του αστικού χώρου κατά τρόπους συχνότατα μη σχεδιασμένους, που ωστόσο (ή, ακόμα, εξαιτίας ακριβώς αυτού) αποδείχθηκαν καθοριστικοί για τη διαμόρφωση της μορφής της πόλης, της κοινωνικής της φυσιογνωμίας και της εξέλιξής της. Σε μια ιστορική επομένως προοπτική, οι διαδικασίες ένταξης των εκάστοτε νέων μεταναστών στην κοινωνία της πόλης ήταν καθοριστικές όχι μόνο (αυτονόητα) σε σχέση με την απόδοση θέσεων στην κοινωνική ιεραρχία και την κοινωνική εξέλιξη των ιδίων, αλλά και ως προς τις διαδικασίες αστικής συγκρότησης συνολικά: από την επιβίωση της μικροϊδιοκτησίας και τον ισχυρό ρόλο του οικογενειακού θεσμού στην κοινωνική αναπαραγωγή μέχρι τα εκτεταμένα δίκτυα πελατειακών εξυπηρετήσεων και το κύκλωμα της «αυθαίρετης» παραγωγής κατοικίας, από την αντίσταση στις απόπειρες ορθολογικού σχεδιασμού μέχρι την αντιπαροχή και τη σταδιακή επικράτηση της αγο-

ράς, από την ευρεία διάδοση της ιδιοκατοίκησης μέχρι τη συλλογική υπεράσπιση του δικαιώματος εξαιτομικευμένης διαχείρισης του χώρου, η ελληνική πόλη αποδείχθηκε, όχι χωρίς αντιφάσεις, ικανή να ενσωματώσει μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα και να αναπτυχθεί γύρω από αυτή την ενσωμάτωση.

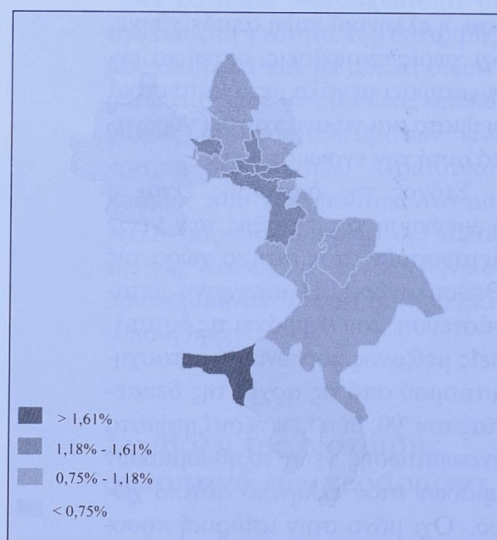
Στόχος της διατριβής είναι η διερεύνηση της ένταξης των νέων μεταναστών στον αστικό χώρο της Θεσσαλονίκης. Η σύγχρονη μετανάστευση, που λαμβάνει τις διαστάσεις μείζονος κοινωνικού μετασχηματισμού από τις αρχές της δεκαετίας του '90, θέτει εκ νέου ζητήματα ενσωμάτωσης νέων πληθυσμιακών ομάδων στον ελληνικό αστικό χώρο. Όχι μόνο στην ιστορική προοπτική της αστικής συγκρότησης, αλλά και από τη σκοπιά της θεωρίας της κοινωνικής γεωγραφίας, τα ερωτήματα σχετικά με την ένταξη ή τον αποκλεισμό ισοδυναμούν με –ή ερμηνεύονται από– τα ερωτήματα της σχέσης μεταξύ αφενός της συμμετοχής των μεταναστών στις κοινωνικές σχέσεις της κοινωνίας της πόλης που τους υποδέχεται και αφετέρου της συγκρότησης του αστικού χώρου. Επομένως, η ιστορική διάσταση θέτει το ερώτημα της συγκριτικής εξέτασης της ένταξης των νέων μεταναστευτικών ρευμάτων με τα παλαιότερα πρότυπα ένταξης

* Δρ. Μηχανικός Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, e-mail: gkandyli@uth.gr.

Σχήμα 1.
Πληθυσμός Αλβανών ως
ποσοστό του μόνιμου
πληθυσμού στους
Δήμους της Θεσσαλονίκης
(απογραφή ΕΣΥΕ 2001)

Σχήμα 2.
Πληθυσμός ομογενών ως
ποσοστό του μόνιμου
πληθυσμού στους Δήμους
της Θεσσαλονίκης
(απογραφή ΕΣΥΕ 2001)

των μεταναστών στην πόλη, που μπορούν να συνοψιστούν στην έλευση των προσφύγων από τη Μικρά Ασία στη δεκαετία του '20 και στην εσωτερική μετανάστευση από την ύπαιθρο προς τις πόλεις κατά τις μεταπολεμικές δεκαετίες. Από την πλευρά της θεωρίας, το βασικό θεωρητικό-ερμηνευτικό πλαίσιο που επιλέγεται για τη διερεύνηση προέρχεται από μια αρχική τοποθέτηση γύρω από το μεταναστευτικό φαινόμενο: οι τρόποι με τους οποίους οι μετανάστες εντάσσονται στην κοινωνία της πόλης –και, συ-

μπληρωματικά, οι τρόποι με τους οποίους αποκλείονται από αυτήν– γίνονται αντιληπτοί ως στοιχεία σχέσεων συμμετοχής των μεταναστών στο ίδιο κοινωνικό σύστημα. Καθώς υπερβαίνει την υποδοχή, τη φιλοξενία ή την «εισαγωγή», η συμμετοχή ως σχέση αναπροσδιορίζει τα υποκείμενα που εμπλέκονται και τον κοινωνικό χώρο που τα ίδια υποκείμενα συγκροτούν.

Η Θεσσαλονίκη αποτελεί προνομιακό πεδίο διερεύνησης της διαλεκτικής συνάφειας μετανάστευσης και αστικής συγκρότησης,

όχι μόνο ως πόλη με βαρύ (αν και κατά κύριο λόγο αποδωγμένο) ιστορικό φορτίο πολυπολιτισμικής/πολυεθνικής συνύπαρξης, αλλά ακόμα ως πεδίο σύγχρονων πειραματισμών εξορθολογισμού και αναζήτησης/απόδοσης ευρύτερου μητροπολιτικού περιφερειακού ρόλου. Από το πολυεθνικό μεταναστευτικό πλήθος επιλέγονται για τους σκοπούς της διερεύνησης δύο μεταναστευτικές ομάδες, εκείνες των Αλβανών και των ομογενών από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, όχι μόνο ως οι πλέον ευμεγέθεις, αλλά και για το λόγο της διακριτικής μεταχείρισής τους στο πολιτικό πεδίο.

Η εμπειρική περιγραφή του υπό διαμόρφωση νέου προτύπου «αστικής συγκρότησης μέσω μετανάστευσης» στηρίζεται στα διαθέσιμα ποσοτικά δεδομένα για τη νέα μετανάστευση, σε δευτερογενείς πηγές από την υπάρχουσα βιβλιογραφία και σε ποιοτικά στοιχεία που αντλούνται από αφηγήσεις μεταναστών και μεταναστριών. Μεγάλο μέρος των αφηγήσεων προέρχεται από έρευνα πεδίου σε περιοχές του αστικού ιστού της Θεσσαλονίκης, έρευνα που συνίστατο στη διεξαγωγή συνεντεύξεων σε βάθος, με σκοπό την καταγραφή του λόγου των μεταναστών σχετικά με τις πρακτικές, τις προσδοκίες τους, τις δυνατότητες και τους περιορισμούς που συναντούν γύρω από την κατοικία, το δημόσιο χώρο, τις επαφές με τους γηγενείς, τελικά την οικειοποίηση του χώρου της πόλης. Τα ποσοτικά δεδομένα, εκτός από την καταγραφή των δημογραφικών χαρακτηριστικών και των δεδομένων της απασχόλησης, προσφέρουν τη δυνατότητα παρατήρησης των σχημάτων εθνοτικού διαχωρισμού στη Θεσσαλονίκη και εντοπισμού των αντικειμενικών ανισοτήτων με-

παξύ γηγενών και μεταναστών, αλλά και μεταξύ των δύο μεταναστευτικών ομάδων ως προς τα χαρακτηριστικά της κατοικίας. Το ποιοτικό μέρος της έρευνας επιτρέπει την καταγραφή διαδρομών στεγαστικής αποκατάστασης, οικειοποίησης του δημόσιου χώρου, οικοδόμησης σχέσεων με τους γηγενείς και ανάπτυξης μορφών συλλογικότητας και αυτοχρόνα των αποκλίσεων στις πρακτικές και τις προσδοκίες των μελών των δύο μεταναστευτικών ομάδων. Επιπλέον, αξιοποιείται η εμπειρία της εκπόνησης και της εφαρμογής της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής, με τις ευκαιρίες και τα εμπόδια που θέτει και με

έμφαση στα ζητήματα ανακύκλωσης του «παράνομου» μεταναστευτικού πληθυσμού και του ειδικού βάρους του αστυνομικού ελέγχου της μετανάστευσης.

Η αναλυτική επεξεργασία τού υπό διαμόρφωση προτύπου συνίσταται στην αντιπαράβολή του με τα παλαιότερα πρότυπα συμμετοχής των μεταναστών – παραγωγής του αστικού χώρου. Εντοπίζεται έτσι ένα σύνολο ομοιοτήτων/συνεχειών και διαφοροποιήσεων/ασυνεχειών. Ορισμένες από τις παλαιές δυνατότητες συμμετοχής έχουν πάψει να υφίστανται για τους νέους μετανάστες, αν και επιβιώνουν αποσπασματικά ειδικά για ε-

Σχήμα 3.

Σχετική σημασία της ιδιοκατοίκησης, με τη χρήση του συντελεστή συμμετοχής. Αλβανικός, ομογενής και πραγματικός πληθυσμός (απογραφή ΕΣΥΕ 2001)

Σχήμα 4.

Σχετική σημασία της παρονοίας κατοίκων με διαθέσιμη επιφάνεια κατοικίας μικρότερη από 10 μ² ανά άτομο, με τη χρήση του συντελεστή συμμετοχής. Αλβανικός, ομογενής και πραγματικός πληθυσμός (απογραφή ΕΣΥΕ 2001)

κείνους που φέρουν το στοιχείο της κοινής με τους γηγενείς εθνικής καταγωγής (π.χ. πρόσβαση στο κύκλωμα της «αυθαίρετης» οικοδομικής δραστηριότητας). Νέες δυνατότητες αναδεικνύονται με διαφορετικό τρόπο για τις διαφορετικές μεταναστευτικές ομάδες (π.χ. ειδικές πολιτικές στεγαστικής αποκατάστασης για τους γηγενείς, απουσία ρυθμίσεων για τους υπόλοιπους, που είναι υποχρεωμένοι να καταφύγουν σε μια αγορά κατοικίας πολύ πιο απελευθερωμένη από ό,τι στο παρελθόν). Από την άλλη μεριά, ορισμένα εντελώς νέα εμπόδια προστίθενται (όπως η αμφίβολη νομιμότητα της παραμονής μεγάλου μέρους των μεταναστών).

Το υπό διαμόρφωση πρότυπο «αστικής συγκρότησης μέσω μεταναστεύσης» δεν αποτελεί επανάληψη της ιστορίας, ούτε και απότομη ρήξη με αυτήν. Συνδυάζει παλαιά και νέα στοιχεία, παλαιές και νέες πρακτικές και πολιτικές, σε μια διαδικασία μετάβασης που φαίνεται πάντως να περιορίζει τις δυνατότητες των νέων μεταναστών στη Θεσσαλονίκη. Ο περιορισμός συ-

νίσταται από ένα σύνολο διακρίσεων με άμεση ή έμμεση χωρική έκφραση και κινείται γύρω από την απαξίωση (σε πολιτικό επίπεδο και σε επίπεδο αναπαραστάσεων) της μεταναστευτικής συμμετοχής στην κοινωνία της πόλης, η οποία όμως πραγματοποιείται με διαφορετικό τρόπο και διαφορετικές συνέπειες για τις διαφορετικές μεταναστευτικές ομάδες. Έτσι, προκύπτει μια σχεδόν πρωτόγνωρη για τα δεδομένα της ελληνικής πόλης διαδικασία διαφορικής, ιεραρχικής ένταξης. Η ιεραρχική ένταξη βασίζεται στο κριτήριο της καταγωγής αλλά και το υπερβαίνει, όπως δείχνει χαρακτηριστικά η διαφορετική πολιτική μεταχείριση των ομογενών μεταναστών από την πρώην Σοβιετική Ένωση και από την Αλβανία. Πρόκειται παρ' όλα αυτά για τις απαρχές ενός προτύπου ένταξης που διαφοροποιείται από την παλιά ιδέα της συγκρότησης της πόλης στη βάση της αφομοίωσης των διαφορετικών πληθυσμών σε μία κοινή εθνική αφήγηση. Περιλαμβάνει, βέβαια, την επανάληψη στοιχείων του αφομοιωτικού προτύπου, καταλή-

γοντας όμως σε μια πολύ πιο σύνθετη εθνοτική διαφοροποίηση.

Ο περιορισμός των δικαιωμάτων και των δυνατοτήτων των μεταναστών που διαφαίνεται ανάμεσα στις γραμμές της εθνοτικής ιεραρχίας αντιφάσκει με το αίτημα της μητροπολιτικής ορθολογικότητας της Θεσσαλονίκης: όχι τόσο εξαιτίας των εντοπιζόμενων ανισοτήτων και θανάτων, αναμενόμενων άλλωστε σε κάθε διαδικασία ένταξης, αλλά κυρίως για τη σύνδεσή του με φαινόμενα απαξίωσης της παρουσίας του εθνικά «διαφορετικού» συνολικά, και επιπλέον με αναπαραστάσεις περί μιας κοινωνίας σε έκτακτες περιστάσεις κινδύνου. Εάν οι παλαιές αφομοιωτικές ιδέες αντικαθίστανται από ένα πρότυπο ένταξης που κινείται μεταξύ αναγκαιότητας και προσωρινότητας, τότε το κυρίαρχο πρότυπο ορθολογικής αστικής συγκρότησης τείνει να παραγνωρίζει όχι μόνο την «κανονικότητα» και τη διαφαινόμενη αναπαραγωγή του μεταναστευτικού φαινομένου στο μέλλον, αλλά και τη διάσταση της ιστορικής του συμβολής στην παραγωγή του χώρου της πόλης.